

SZAKÁL IMRE*

Ügyvéd, kormányzó, népbiztos. Stefán Ágoston története

Ez év december 25-én lesz száz éve, hogy a Magyar Népköztársaságban kihirdették a X. számú néptörvényt, melynek értelmében Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegyék ruszinlakta részeiből létre kellett hozni Ruszka Krajna autonóm területet. A Károlyi-kormány a vesztes háborút követően többek között ezzel a lépésével igyekezett igazolni a győztes nagyhatalmaknak, hogy Magyarországon képesek kezelni a nemzetiségi feszültségeket. Az autonóm terület felállítását több tényező is nehezítette, az 1919 januárjától megjelenő megszálló hadseregek pedig minden kísérletezésnek véget vetettek. Az autonómia létrehozásában fontos szerepet szánt a budapesti kormányzat egy rahói ügyvédnek, Stefán Ágostonnak. Stefán előbb kormányzóként, majd a Tanácsköztársaság ideje alatt népbiztosként vitte a ruszin ügyeket. Meglátásom szerint azonban személye nem csak Ruszka Krajna autonóm terület kormányzói posztjának betöltése miatt tarthat számot az olvasóközönség érdeklődésére. Az alábbiakban igyekszem felvázolni fordulatokban gazdag élettörténetét.

Mindenekelőtt azonban tisztázni szükséges egy lényeges kérdést. Tudni kell ugyanis, hogy a XX. századi kárpátaljai történeti kánon két Stefán Ágostont is ismer. Egyikük az 1877-ben Batáron született ügyvéd, kormányzó, népbiztos, a másik pedig az 1893-ban Poroskón világra jött Avgusztin Stefán. Utóbbi pedagógus, a két világháború között iskolaigazgató, a kárpátaljai ukranofil politikum szereplője volt, aki az 1938-ban autonómiát kapott Podkarpatská Rusban Avgusztin Volosin kabinetjének oktatásügyi minisztere, majd 1939-ben Kárpáti Ukrajna sovjimjának elnöke lett. 1949-ben emigrált az Amerikai Egyesült Államokba, ott is halt meg 1986-ban. Írásai, különösképp visszaemlékezései Kárpátalja történetének értékes forrásainak tekinthetők. Nos, a két Stefánt a két világháború között főként a magyar sajtóban, a távirati iroda jelentéseiben rendszeresen összekeverték. A magyar köztudatban elsősorban a kormányzói és népbiztosi pozíciót betöltő Stefán Ágoston volt valamennyire ismert, így amikor Avgusztin Stefán 1938–1939-ben aktív szerepet vállalt a kárpáti ukrán államszervezésben, a magyar sajtóban ezeket a híreket Stefán Ágoston személyéhez kötötték.

Történetünk hőse görögkatolikus ruszin családban született. Apja, Stefán Mihály görögkatolikus kántortanító volt. Bátyja, Emil a papi hivatást választotta. Stefán Ágoston és öccse, Antal más irányban indultak, ügyvédek lettek. Ágoston 1896-ban a Sztármárnémeti Királyi Katolikus Főgimnáziumban érettségizett, majd Budapesten és Kolozsváron végezte ügyvédi tanulmányait. Praxisát 1907-ben kezdte Rahón. A városban nem csupán jogászként lett ismert, aktívan részt vett Máramaros vármegye társadalmi-politikai életében. A Függetlenségi és Negyvennyolcas Párt rahói járási szervezetének vezetője volt, 1907-től újságot adott ki *Tiszavölgy* címen, melyet ő maga szerkesztett, és gyakorta írt is a lapban. Ennek köszönhetően képet alkothatunk akkori, a nagyközönséggel megosztott társadalmi-politikai nézeteiről. A XX. század eleji Máramaros vármegye problémáiról elég karakteresen fogalmazott írásaiban. Minden,

a ruszinságot sújtó gond eredőjének, legyen az gazdasági, vagy politikai természetű, a műveletlenséget tartotta. Több ízben is megfogalmazta, hogy az iskolarendszer erősítése vezethet a gazdasági nehézségek fölszámolásához. Cikkeiben gyakorta felszólalt a szocializmus ellen, ami különösen a későbbi tevékenységét figyelembe véve érdemel figyelmet. Publicisztikájának legérdekesebb elemei a ruszinok jövőjével kapcsolatos fejtegetések. A pravoszláv hitre áttérő ruszinok ellen indított máramarosi skizmaperben ő maga is részt vett, több vádlott védelmét is ellátta. Figyelemmel kísérte a skizmatikus mozgalmat, és az arra adott magyar reakciót eltúloztattnak tartotta. A skizma problémájára a ruszinok gazdasági és kulturális felemelkedésének elősegítésében látta a megoldást, amiről a következőképpen írt: „[...] Ha az államhatalom teljesítené azt a kötelességét, melyet hazánk érdeke, erősödése és jövője elé is szab, 20 év múlva a ruthének fiatal generációja teljesen elmagyarosodna. Módot kell nyújtani, hogy minden rutén gyermek iskolába járjon. 20 év múlva a 26 éven alóli generáció már magyarul beszélne, [...] s ha ez a generáció azt tapasztalja, hogy szociális igényei kielégítésénél a magyar nyelvvel hazánkban mindenütt boldogul, a külvilággal való érintkezés alkalmával megszokja a magyar nyelvet úgy, hogy az utána jövő generáció már a családi otthonban is magyar szót fog hallani, s akkor teljessé válik az elmagyarosodás.” Stefán több írásában is visszaköszön az a gondolat, miszerint a magyar kultúra átvétele, a többséghez való igazodás segíthet a hegyvidék minden problémáján.

Ha már Stefán Ágostonnak a *Tiszavölgy*-ben megjelent írásainál tartunk, megjegyzendő, hogy azokban a ruszin–magyar együttműködés kiváló példájaként gyakorta utalt a Rákóczi-szabadságharcra, kiemelve a gens fidelissima szerepét. Retorikájának ez oly fontos eleme volt, hogy nem hagyhatta szó nélkül Szekfű Gyula 1912-ben megjelent *A száműzött Rákóczi* című országos szintű vitákat gerjesztő történeti munkáját. Stefán 1914 márciusában habitusáról jól árulkodó levelet írt Szekfű Gyulának, amelyben a történészt „becstelen tollú, elvetemült gazembernek, a világ legnemtelenebb zugtörténészének és szennyesslleklű kalóz-írójának” nevezte. Sőt, 1914. április 1-jén Rahón tüntető gyűlést szerveztek Szekfű ellen, ahol Stefán Ágoston magyarul, Brascasajkó Mihály pedig ruszinul ismertette a Rákóczi-szabadságharc történetét. Brascasajkó Mihály egyébként az a Mihajlo Brascasajko, aki 1919. január 21-én Huszton fivérével együtt főszervezője volt annak a népgyűlésnek, mely kimondta az északkelet-magyarországi ruszin vármegyék Ukrajnához való csatlakozását.

A világháború miatt Stefán Ágostonnak fel kellett függesztenie Máramaros megyei tevékenységét. Mint népfelkelő főhadnagy a szerb harctéren küzdött és sebesült meg. Hadseregparancsnoki dicséretben részesült, Signum Laudis kitüntetés és Károly-csapatkeresztet kapott. Az első világháborúban való részvételt követően, 1917–1918 fordulójától újra Rahón ténykedett. Szerepe a magyar kormányzat szemében 1918 ősztől értékelődött fel igazán. A háborús összeomlás nyomán, különféle politikai irányzatok mentén, a ruszin területeken is megjelentek a Magyarországtól való elszakadási törekvések. Stefán Ágoston azok közé az aktivisták közé tartozott, akik a magyar irányvonalat képviselték.

*A szerző történész, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem és Társadalomtudományi Tan-
székének tanára.

Máramaros megyében ruszin néptanácsot szervezett, illetve tagja lett annak a Magyarországi Ruszin Néptanácsnak, mely 1918 novemberében kimondta, hogy a ruszin területek Magyarország kötelékében kívánnak maradni. A magyar orientáció ügyében mutatott aktivitása és kapcsolatai Károlyi Mihály pártjával vélhetően egyaránt közrejátszottak abban, hogy őt nevezték ki a X. számú néptörvény értelmében Munkács központtal létrehozott kormányzóság élére. Az a tény, hogy 1918 decemberétől elvállalta Ruszka Krajna kormányzói tisztét, érdekesnek tűnik 1918 januári, *Népek önrendelkezési joga* című publikációjának ismeretében, amelyben így írt: „Az önkormányzat ideája csak a nemzetiségi agitátorok koponyájában van meg, mert mindegyik azt hiszi, hogy a főkormányzói állást egyenesen neki kreálták. [...] ha valaki saját fájának önzetlen vezetője, akkor megállapíthatja, hogy a népnek kulturális és anyagi jólét kell – és ez nálunk egyformán kell úgy a magyarnak mint más ajkúnak. Erre vágnak tehát nemzetiségeink és nem az önkormányzatra.” Megbízásának lényege az lett volna, hogy Szabó Oreszttel, a ruszka krajnai minisztérium vezetőjével együttműködve felállítsa a ruszka krajnai autonóm közigazgatást. Ebben a feladatában azonban több tényező is jelentősen akadályozta, melyekre Stefán minden energikussága ellenére sem tudott megoldást találni. 1918–1919 fordulójára a hegyvidék egyébként is roppant kedvezőtlen gazdasági és szociális helyzete kifejezetten tragikussá vált. Megoldatlan volt a közellátás folyamatos biztosítása, nem tudták megakadályozni a Galíciába irányuló csempészetet, mindennapossá váltak a földfoglalások, útonállások, melyeket megfelelő számú bevethető karhatalom híján nem sikerült megfékezni. Ezek mellett napról-napra terjedt a hegyvidéken a Magyarország kötelékéből elszólító propaganda, melyet nem volt képes ellensúlyozni a munkácsi kormányzóság. 1919 januárjától Galíciából érkező ukrán csapatok segítették a körösmezői Hucul Köztársaság tényeresét, Máramaros déli részén román csapatok jelentek meg, Ungvárra pedig január 12-én vonultak be az olasz egyenruhás csehszlovák legionáriusok. Stefán a kormányzóság élén ebben a helyzetben is megpróbálta szervezni a közigazgatás működését, és folyamatos kapcsolatot tartott fenn a budapesti kormánnyal, amelytől főleg karhatalmi segítséget várt a Verhovinán uralkodó állapotok kezelésére.

1919. március 21-től új körülmények határozták meg Stefán Ágoston tevékenységét. A Magyar Tanácsköztársaság létrejöttkor Szabó Oreszt számára felajánlották a Forradalmi Kormányzótanács ruszin népbiztosi tisztségét, ő azonban nem kívánt a tanács hatalommal együttműködni. Így a népbiztosi pozícióra Stefánt kérték fel, aki elfogadta a tisztséget. Ruszin népbiztosként Budapestre helyezte át a működését, a munkácsi hivatal élére pedig Kaminszki Józsefet, Szabó Oreszt korábbi titkárát nevezte ki. Bár Stefán elvállalta a népbiztosi pozíciót, vélhetően nem tudott azonosulni a Tanácsköztársaság szellemiségével és intézkedéseinek jelentős részével. Ez magyarázható klerikus családból való származásával, illetve a szocializmussal szembeni ellenérzéseivel, amelyeknek a már idézett *Tiszavölgy* című lapjában többször is hangot adott. Egyébként a Tanácsköztársaság vezetése is gyanakvással tekintett Stefán Ágostonra. Kinevezésekor a *Vörös Újság* még így írt a népbiztosról: „A magyar Forradalmi Kormányzótanácsnak az államhatalom átvételekor az volt tehát a vezető szempontja, hogy a ruszin nép érdekeinek teljes kielégítésével, a népbiztosság vezetése oly ember kezébe kerüljön, aki nemcsak a nép zömének bizalmát bírja, és a nép nyelvét tisztán beszéli, hanem akinek szociális ismeretei és forradalmi egyénisége biztosíték arra, hogy a ruszin nép proletárurolmának megszilárdulásához szükséges vasakarátú intézkedéseket teljes eréllyel fogja keresztülvinni. Ez okoknál fogva bízta meg a ruszin nép ügyeinek

vezetésével Stefán Ágoston dr. népbiztost.” 1919. április 24-én Neumann József, a Szövetségi Központi Intéző Bizottság tagja Stefánról azt jelentette, hogy „[...] a szocializmus, a proletárdiktatúra szellemében dolgozni nem képes.” Szintén Neumann kifogásolta, hogy Stefán tevékenysége nyomán a Ruszin Népbiztosság „csupa ügyvédekből, papokból és más lehetetlen elemekből állnak.” Megvádolták továbbá a népbiztost, hogy tevékenyen támogatta a 1919. április 21–23. között Munkácsen lezajlott „ellenforradalmi” felkelést. Végül 1919 júliusában a Forradalmi Kormányzótanács vizsgálatot rendelt el Stefánnal és a Ruszin Népbiztossággal szemben, amire viszont már nem kerülhetett sor. Azonban Ruszka Krajna ügyét ez különben sem érinthette volna jelentősen, hisz a tavaszi román és csehszlovák katonai előrenyomulás miatt a Tanácsköztársaság szerveinek működése megszűnt az országrészben.

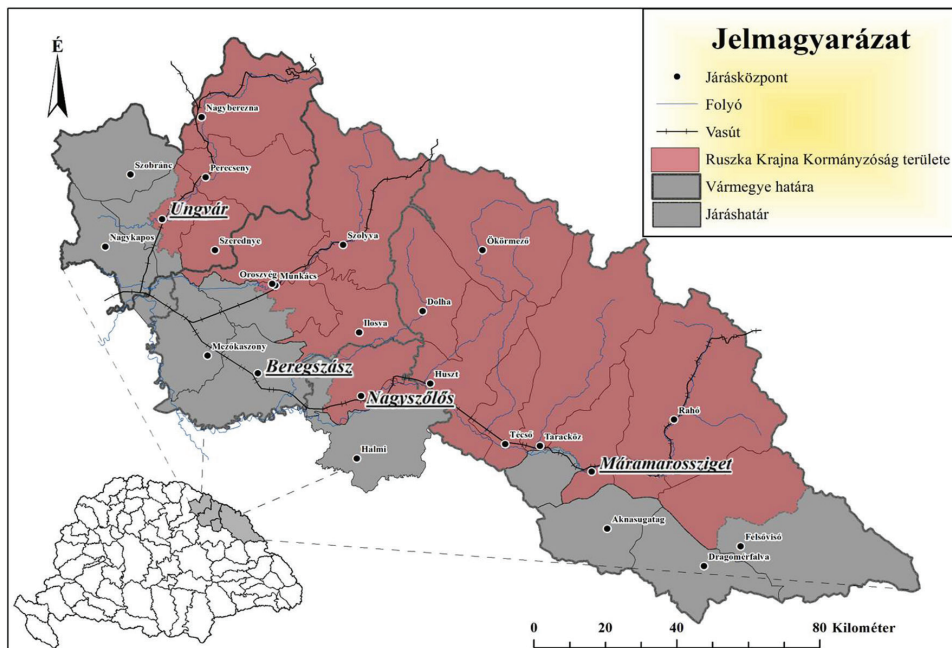

Stefán Ágoston 1919-ben (Forrás: Új idők, 1919)

Arról, hogy pontosan mi történt Stefán Ágostonnal 1919 további részében, csak töredékes információkkal bírunk. Csupán néhány vele kapcsolatos hír jelent meg a magyar sajtóban, melyek szerint 1919 júliusában jegyzéket címzett Georges Clemenceau francia miniszterelnöknek Ruszka Krajna ügyében, illetve, hogy 1919 augusztusától ruszin küldöttség élén szeretett volna kiutazni a párizsi békekonferenciára. Kísérleteinek eredményeiről biztosan nem tudunk, az viszont több forrásból is igazolható, hogy 1920 januárjában már Ruszka Krajna Varsóban létrejött emigráns kormányzótanácsát vezette. Stefán 1925-ig élt lengyelországi emigrációban (megjegyzendő, hogy a magyar revíziós politika szlovák ágensei, mint František Jehlička vagy Tuka Béla, szintén Lengyelországba emigráltak). Ezalatt sokat publikált, jelentett a magyar külügynek, a katonai hírszerzésnek, segítette a Kárpátaljáról Lengyelországba szökött személyeket, illetve tárgyalásokat folytatott lengyel kormánykörök képviselőivel. Ezek mellett megkezdte egy ruszin légio felállítását, melynek egyetlen sikertelen akciója volt 1920 legvégén, amikor a lengyel–csehszlovák határt átlépve Szolovjáig jutottak el az alakulat katonái, ahol a csehszlovák haderővel vívott tűzharcot követően fegyvereiket elrejtve visszatértek Lengyelországba.

Keveset tudunk arról, hogy milyen körülmények között tért vissza 1925-ben Stefán Ágoston Kárpátjára, az azonban kétségtelen, hogy jelentős figyelmet kapott a helyi közélettől. A *Budapesti Hírlap* értesülései szerint hazatérését megelőzően Genfben találkozott Edvard Benešsel, így a magyar közvélemény a csehszlovák kormánnyal való megegyezéssel vádolta Stefánt. Kárpátalján általános bizalmatlanság övezte, amit csak tetézt, hogy már hazatérésének évében a legjelentősebb csehszlovák kormánypárt, a Csehszlovák Agrárpárt színeiben indulva lett nemzetgyűlési képviselő. Ezzel a lépésével nemcsak a helyi magyarság körében uralkodó bizalmatlanságot fokozta, de kivívta a helyi ellenzéki ruszinság ellenszenvét is, így 1929-ig tartó képviselőisége során folyamatosan támadások kereszttüzében volt. Többször vádolták meg sikkasztással, nemegyszer hazatéréssel is, a korabeli sajtóban rendszeresen egy második Tuka-pert vizionáltak Stefánnal kapcsolatban. Ő viszont sorra nyerte a sajtópereket, többek között Bródy Andrásval szemben is, és politikai megnyilatkozásaiban az Agrárpárt érdekei, valamint a kárpátaljai autonómia megvalósításának ügye között igyekezett egyensúlyozni.

Az 1930-as években visszavett politikai tevékenységének intenzitásából, országos jelenlétre nem törekedett. Visszaköltözött Rahóra, ahol folytatta ügyvédi praxisát, egészen 1944-ig. Figyelemre méltó momentum, hogy a revíziót követően, 1940-ben a Kárpátaljai Bank Részvénytársaság igazgatósági tagja lett olyan kárpátaljai politikusokkal együtt, mint Bródy András és Fenczik István, akikkel a 20-as, 30-as években a nyilvánosság figyelmétől

Tervezet Ruszka Krajna területéről 1919-ből
(A térképet szerkesztette: Iván András)

övezve heves vitákat folytatott. Még megérte a szovjet hadsereg térfoglalását, 1945. augusztus 2-án halt meg Rahón.

Stefán élettörténete nem egyedi a két világháború közötti Kelet-Közép-Európában. A politika iránt fokozottan érdeklődő vidéki ügyvédet az első világháborút követő hatalmváltás pálfodulásoktól tarkított politikai pályára állította. Hogy ennek okozója sajátos politikai exhibicionizmusa, a korabeli sajtóban gyakran emlegetett haszonvágya volt-e, vagy egyszerűen kényszerpályára került, mint oly sokan a Nagy Háborút követő bomlás során, ezt felelőtlenség lenne eldönteni egy vázlatos életútleírás alapján. Különösen annak fényében, hogy egyelőre hiányoznak azok a források, melyek alaposabb rálátást engednének hősünk személyiségjegyeire, döntéseinek hátterére. Mindazonáltal Stefán élettörténetének vizsgálata élénk példákkal illusztrálhatja a kor politikai viszonyait. Ő maga egy interjúban úgy jellemezte politikai múltját és tevékenységét, mint amin „a tévedésnek és tudatlanságnak szakadatlan fonala húzódik át.”

FORRÁSOK:

Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, Ruszka Krajna Kormányzóságának iratai, 59. sz. fond.

Tiszavölgy, 1907–1918; Prágai Magyar Hírlap, 1925–1929; Vörös Újság, 1919; Új Idők, 1919; Az Est, 1919; Budapesti Közlöny, 1940; Népszava, 1919; Nyírvidék, 1939.

IRODALOM:

Beller Béla: Az ellenforradalom nemzetiségi politikájának kialakulása. Akadémiai Kiadó, 1975.

Dwa bratanki. Dokumenty i materiały do stosunków polsko-węgierskich 1918–1920. Wybór i opracowanie Endre László Varga. Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, Warszawa 2016.

Fedinec Csilla: Iratok a kárpátaljai magyarság történetéhez 1918–1944. Fórum Intézet–Lilium Aurum, Dunaszerdahely, 2001.

Fedinec Csilla: Kárpátalja történeti kronológiája 1918–1944. Fórum Intézet, Dunaszerdahely, 2002.

Gergely Ernő: A proletárforradalom és tanács hatalom Kárpátalján és Nyugat-Magyarországon. In: Jogtudományi Közlöny, 1963.

Gönczi Andrea: Ruszin skizmatikus mozgalom a XX. század elején. PoliPrint–II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Ungvár–Beregszász, 2007.

Штефан А.: За правду і волю. Спомини і дещо з історії Карпатської України. Торонто, 1973.

Stefán Ágoston és felesége, Stefán Ida sírja Rahón
(Forrás: www.lehoczkyintezet.uz.ua)